

налаштованості. Слід сказати, що до кінця 1970 – початку 1980-х рр. такі випадки ставали щораз виразнішими через наростання тотальної кризи радянської системи;

- відверте несприйняття радянського ладу. Це явище було характерним насамперед для покутників;
- несприйняття греко-католиками православ'я. Слід відзначити, що православ'я було контрольованим радянською владою. Тому виступаючи проти православ'я, греко-католики тим самим виступали і проти радянської влади.

Відзначимо те, що боротьба греко-католиків проти релігійної політики радянської влади не припинялася з часу т.зв. Львівського собору 1946 року.. Тому розгортання опору віруючих у пізніший період є темою для подальших розвідок.

*В.Борщевич** (м. Луцьк)

МЕНТАЛЬНІ ОБРІЇ ВОЛИНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА 20-30-х рр. ХХ ст.

Православне духовенство Волині відігравало одну із головних ролей у релігійно-культурному і політичному житті краю у складі Другої Речі Посполитої. Сакральний авторитет, високий освітній рівень і матеріальне забезпечення робили його впливовою соціальною групою. Від корпоративної свідомості верстви залежало те, чийм союзником вона виступить і чи сприятиме це загальносуспільному поступу, духовному та національному самоототожненню населення воєводства. Потрібно взяти до уваги, що у міжвоєнний період волинське православне духовенство увійшло із відповідним світоглядним багажем і протягом двадцяти років еволюціонувало.

Першим запропонував власний погляд на особливості української релігійної свідомості Арсен Річинський [Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості. – Володимир Волинський, 1933]. Окресливши стан української духовної вдачі, А. Річинський побіжно охарактеризував ментальність православного духовенства Автокефальної церкви в Польщі. Серед знакових явищ він назвав панування російського шовінізму, співпрацю з польською

* Борщевич В.Т. – кандидат історичних наук, докторант Волинського національного університету імені Лесі Українки.

владою [Там само. – С. 269]. Детального ж аналізу ментального простору волинської духовної верстви автор не зробив. Більшу інформацію з питання, що нас цікавить, знаходимо у дослідженні Івана Власовського [Власовський Іван. Нарис історії Української православної церкви. – Нью Йорк-Київ-С. Банд Брук, 1990. – Т.IV., кн.2]. Проте професор зосередився лише на висвітленні національного чинника у світоглядній системі священнослужителів.

Оригінальне трактування волинської регіональної специфіки системи духовних цінностей подали у спільній праці Юрій Мулик-Луцик та о. Семен Савчук [Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді. – Т. 1.: Київська церковна традиція українців Канади.- Вінніпег, 1984]. Внесок у дослідження проблеми зробила також Мирослава Папежинська-Турек [Papierzuska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918 – 1939. – Warszawa, 1989. – 450 s.] та Тимофій Міненко [Міненко Тимофій, свящ. Православна церква в Україні під час Другої світової війни 1939–1945 (Волинський період). – Вінніпег-Львів, 2000. – Т. 1]. Однак усі перераховані вчені присвятили увагу темі лише в межах доцільності, реалізуючи власний науковий проект. Отже, у даній статті спробуємо окреслити межі ментального простору волинської духовної верстви, виявити напрями і величину змін колективної свідомості.

У 1918 р. волинське духовенство представляло собою у переважній більшості ідейно зденаціоналізовану та опозиційну новим політичним віянням масу [Л. К. За права рідної мови в Церкві // Церква і нарід. – 1935. – Ч. 2. – 1 квітня. – С. 44-47.]. Лише окремі представники верстви йшли в ногу із національно-церковним відродженням. Одним із перших у 1920 р. запровадив україномовні богослужіння у с. Митниця Старокостянтинівського повіту о. Іван Теодорович [Біляк С., митр. прот. З нагоди 80-ліття вл. Митрополита Іоана // Українське православне слово. – 1967. – Ч. 10. – С. 7-8.]. Також єпископ Крем'янецький Діонісій (Валединський) 6 січня 1921 р. у зверненні до всечесного духовенства єпархії закликав виголошувати проповіді і відправляти рідною пастві мовою [Державний архів Волинської області (далі – ДАВО), Ф.522, Оп.1, Спр.1, Арк.110.], а духовенство Володимирського повіту на з'їзді 1 лютого не лише привітало створення Товариства «Просвіта», але й обіцяло співпрацювати з національною культурно-просвітницькою інституцією [ДАВО, Ф.390, Оп.1, Спр.2, Арк.19.].

Натомість група священників-русофілів Рівненської міської округи начолі із протоієреєм М. Рогальський в акті від 1 травня 1922 р.

виступила проти української мови [ДАВО, Ф.522, Оп.1, Спр.1, Арк.38.]. Непримиренна проросійська позиція єпископа Більського на Холмщині Сергія (Корольова) стала причиною виселення його 8 травня 1922 р. польською владою до Чехословаччини [Archiwum państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki Lubelski - Wydział społeczno-polityczny (далі - APL, UWL-WSP). - Sygn.1510, К.31-38.]. За спостереженнями люблінського воєводи православне духовенство Холмщини у той час поділялось на три групи: 1) лояльні до польської держави і церковної влади; 2) живуть довоєнними російським традиціями; 3) співпрацюють з українським рухом [Там само. – К.37]. Провідниками проросійської групи в межах усієї Варшавської митрополії виступили єпископи Єлевферій та Володимир, пізніше нейтралізовані польською владою [К делу архиепископа Елевферия // Варшавское эхо. – 1922. - № 28. – 8 ноября.]. Єпископ Єлевферій опинився у Милецькому монастирі, де продовжував проросійську агітацію. Виконуючий обов'язки настоятеля ієромонах Ананій повідомляв 6 січня 1923 р. про це благочинному чернечих обителів Волинської єпархії ігуменові Полікарпу (Сікорському), зауважуючи, що Єлевферій погрожував фізичною розправою прихильникам української мови. Помічниками опального єпископа, за словами о. Ананія, були п'яниці та кримінальний елемент [ДАВО, Ф.522, Оп.1, Спр.1, Арк.3-4.].

Послаблення церковної дисципліни призвело до свавільних виступів осіб у чернечому сані. Митрополит Юрій (Ярошевський) у кінці січня 1923 р. просив люблінського воєводу усунути з Яблочинського монастиря монаха Іова (Дичко), призначеного у Милецьку обитель [APL, UWL-WSP, Sygn.708, К.60.]. Майже одночасно сам ієромонах просив захисту у повітового старости від нападок ієромонаха Ніфонта (Медведєва), котрий зневажає рядових монахів [APL, UWL-WSP, Sygn.708, К.66.]. Радикалізм представників реакційного табору духовенства призвів до вбивства у лютому 1923 р. архімандритом Смарагдом (Латишенковим) митрополита Юрія (Ярошевського). І знову частина священників схвалювала такий крок російських шовіністів [APL, UWL-WSP, sygn.708, k.66].

Протилежність поглядів на розвиток духовного життя Волині стала причиною розпаду сім'ї священника Никанора Абрамовича. Його дружина, вихована у російському патріотичному дусі, не погоджувалась із українською позицією о. Никанора. Сьомого травня 1924 р. вона залишила чоловіка-священника [Дублянський А., прот. Тернистим шляхом: життя митрополита Никанора Абрамовича. – Лондон, 1962].

У серпні 1925 р. більський повітовий староста повідомляв люблінському воеводі про ієромонаха Яблочинського монастиря Микиту (Денисенка), котрого, нібито, помітили у співжитті з вихователькою монастирського дитячого притулку [APL, UWL-WSP, Sygn.674, K.303.]. Іще однією стороною свідомості волинського духовенства у середині 20-х рр. м.ст., особливо у північних районах єпархії, було небажання удосконалюватись за допомогою відповідної літератури – православних часописів, книг [Островський В. Довкола Церкви // Духовна бесіда. – 1925. – Ч. 22. – 25 листопада. – С. 1-2.]. Як вияв корпоративної свідомості, потрібно розцінювати благодійний вечір на користь незаможних вихованців, влаштований 15 лютого 1926 р. учнями Волинської духовної семінарії. У програмі заходу – перша дія комедії В. Винниченка «Пана Мара», твори відомих європейських композиторів, романси, українські народні пісні, декламації. Четвертий відділ вечора присвятили танцям і забавам, котрі тривали до 4 години ранку. Організатори наперед наголосили, що нові танці заборонені [Архів родини Малюжинських. - Колекція документів].

Обов'язковим для дотримання представниками верстви являлось право спадкової парафії. Матушка Юліанія Рижковська мотивувала претензії на парафію с. Іванчі Володимирського повіту тим, що її предки Гуревичі служили тут понад триста років. Отець Олександр Гуревич поступився місцем зятю о. Федору Рижковському, котрий після 35 літ служби помер від тифу у 1919 р. Парафія вважалася родинною для забезпечення вдови і трьох сиріт до їх повноліття [Архів Луцько-Волинського єпархіального управління (далі – АЛВСУ). - Спр.657.]. Іванчі у цей час обслуговував протоієрей Йосип Антонович. Через непорозуміння з парафіянами він у 1926 р. залишив місце праці. З огляду на це Юліанія Рижковська просила 15 березня того ж року митрополита Діонісія (Валединського) призначити у родинну парафію її сина священника Володимира Рижковського. Невдовзі в Іванчі повернувся представник давньої священничої родини.

Тяжкі умови існування у межах Другої Речі Посполитої змушували духовенство демонструвати лояльність. Наприклад, протопресвітер Армії Української Народної Республіки Павло Пащевський у листі до Петра Певного 15 листопада 1926 р. згадував про спільний похід з поляками на Київ і доклав дві світлини. «На одній зафіксовано, - писав протопресвітер, - коли я правив молебень в Борщеві під час спільної нашої з поляками валки проти більшовиків, а на другій (більшій), коли в присутності П. Пілсудського та небіжчика Петлюри я, посвятивши наш бронепотяг «Кармелюк» і відправивши молебень, говорив Казання. Ці документи найяскравіше свідчать, що в

свій час і я щось добре робив для Польщі» [ДАВО, Ф.199, Оп.2, Спр.1, Арк.2.].

Старі порядки настільки сильно засіли у головах волинських священників, що вони відмовлялись виконувати безпосередні обов'язки. У Сарнах місцева молодь упорядкувала братську могилу 245 українських юнаків, котрі полягли у боротьбі із більшовиками у 1919 р. Натомість настоятель православної церкви у містечку о. Дружиловський відмовився відслужити на могилі панахиду. Про це повідомляв «Народний вістник» 9 червня 1927 р. [Хроніка українського життя // Народний вістник. – 1927. – Ч. 9. – 9 червня. – С. 2.]. Ігнорував духовно-національні потреби і настоятель Ланівецької парафії о. Віктор Романовський. Він відмовив парафіянам запровадити українську мову у богослужіннях [ДАВО, Ф.60, Оп.1, Спр.9, Арк.57.], а священник Боришкевич у Володимирі та його однодумці використовували сповідь для антиукраїнської агітації [Річинський А. Сучасний стан церковно-релігійного життя української людності в Польщі. – Варшава, 1927].

У другій половині 20-х рр. м. ст. церковне життя Волині було стабілізоване й відбулося кадрове його насичення. Призначення на парафію коштувало зусиль. Не дивно, що для вирішення питання іноді застосовували радикальні кроки. Священик Кадій шукав місце служби у Волинській єпархії і під час суперечки намагався навіть побити протоієрея Борецького [Новини // Народній вісник. – 1927. – Ч. 15. – 21 липня. – С. 5.]. Прагнення до матеріального забезпечення виявилось настільки сильним, що перемагала ієрейське сумління. Священника Омеляна Житинського звинувачували у зловживаннях на становищі голови колишнього Почаєво-Волинського народного банку. Ієрей уже після ліквідації банку незаконно отримував значні суми з активів [ДАВО, Ф.33, Оп.1, Спр.5026, Арк.1-2.].

Усунення ж радикальних прихильників єдності із Російською церквою не зняло проблеми. Більський староста Ігнаці Бобек у середині квітня 1928 р. доповідав люблінському воєводі про ієромонаха Євтихія (Гаврилюка). Чернець до початку 1928 р. перебував у Дерманському монастирі, а тоді був переміщений на Холмщину у Костомлоти. Староста характеризував його як малоінтелігентну, нервову і безпорадну людину. За короткий час перебування у парафії він посварився із віруючими [APL, UWL-WSP, Sygn.642, K.339-340].

Непросто складались стосунки волинського духовенства із церковнослужителями. Траплялись ситуації, коли непорозуміння переростали у конфлікт із застосуванням фізичної сили. Саме за бійку

із священником Романюком дяку с. Тишковці Прокопію Авдієву духовна влада призначила наказом від 20 квітня 1928 р. двотижневу покуту у Милецькому монастирі за власний кошт [АЛВСУ, Спр.3.]. Бажали кращого і відносини між духовенством. Після призначення єпископа Антонія (Марценка) у Холм виник конфлікт між ним і місцевим благочинним о. Денисевичем. Священик відповів на архієрейську упередженість звинуваченням у нетрадиційній сексуальній орієнтації. У результаті 15 квітня 1928 р. єпископ Антоній залишив місто. Після доведення провини йому наказано відбутися у Яблочинський монастир на виправлення [APL, UWL-WSP, Sygn.1510, K.19.]. А от колишній ієромонах Гамаліїл за незаконне вінчання молодих отримав у 1929 р. від Луцького окружного суду 3 місяці в'язниці із відтермінуванням виконання на 2 роки [Три місяця тюрми за незаконное повенчание // Воскресное чтение. – 1929. – № 44. – 3 ноябрь. – С. 4.]. Порушуючи правила, колишній чернець здійснив таїнство без дозволу настоятеля парафії, при відсутності документів про розв'язання попереднього церковного шлюбу.

Не завжди дотримувались священники слова, коли мова заходила про матеріальні дивіденди. У 1930 р. студент третього курсу православного богословського відділу Варшавського університету Омелян Денисюк одружився із сиротою протоієрея Миколи Шеметило з умовою, що старший зять о. Микола Вдодович, при якому вона жила, уступить Поромівську парафію [АЛВСУ, Спр.1019.]. Священик Вдодович парафії не передав, а посадив там шурина о. Петра Юркевича.

Явне порушення службової субординації допустив 27 березня 1932 р. настоятель Рівненського Воскресенського собору, яскравий москвофіл, протоієрей М. Рогальський. Він закликав парафіян поставити підписи під зверненням до митрополита Діонісія (Валединського) про відкликання з Волині єпископа Полікарпа (Сікорського) [ДАВО, ф.63, оп.1, спр.8, арк.12.]. У відповідь члени Товариства Петра Могили організували протестаційне зібрання і вимагали усунути самого Рогальського з міста, що згодом і було зроблено [К. М. Десять років тому... // Волинь. – 1942. – Ч. 27(55). – 12 квітня.].

Матеріальні чинники і далі впливали на норми поведінки волинського духовенства. У середині 1932 р. Волинська духовна консисторія розіслала обіжник духовенству єпархії з вказівкою не завищувати вартість метричних довідок, котрі вимагають гмінні уряди від населення [ДАРО, Ф.33, Оп.1, Спр.5787, Арк.44.]. В потрібних моментах представники верстви вдавались до протекції. Колишній

протопресвітер Армії УНР, настоятель Чеснохресної братської церкви у Луцьку о. Павло Пашевський листом від 29 жовтня 1932 р. рекомендував Василя Дзюблика комісару над майном Луцького братства. В. Дзюблик співав у братському хорі, а в часі визвольних змагань був старшиною Армії УНР [ДАВО, Ф.46, Оп.9, Спр.1117, Арк.48].

Характерною рисою корпоративної свідомості волинського духовенства був страх перед вікарним та єпархіальним архієреєм, що яскраво виявилось на прикладі вступу священників у Товариство Петра Могили. Оскільки останнє створили емігранти-уенерівці і його протегувала польська влада, митрополит Діонісій (Валединський) і вікарний єпископ Симон (Івановський) ставились до інституції насторожено. Парафіяльні священники не зважувались поповнювати ряди Товариства, побоюючись репресій. Володимир Лукань з Радивилова повідомляв 2 січня 1933 р. управі Товариства у Луцьку про таке застереження священників [ДАВО, Ф.63, Оп.1, Спр.3, Арк.168].

Складовою ментальності представників верстви, їх візуального виокремлення став священничий одяг. Модернізація життя впливала і на манери та смаки священників. З цього приводу на засіданні Шостої комісії у справах духовенства Передсоборного зібрання 20 червня 1933 р. окремо розглянуто питання одягу священнослужителів. Заслухавши реферат, прийнято висновки, якими зазначено, що зовнішній вигляд духовенства вирізняє його з пастви і свідчить про особливий статус. Також зазначалося, що духовний одяг має для самих ієреїв дисциплінарно-виховне значення. Заборонялось священникам використовувати підрясники яскравих кольорів, а мирський костюм вони могли одягати, лише перебуваючи закордоном, на курорті або займаючись польовими роботами чи працюючи вдома [Работы 6-й (по делам духовенства) комиссии Предсоборного собрания // Воскресное чтение. – 1933. – № 50-52. – 10-24 декабря.]. Нові суспільно-політичні обставини диктували зміну поглядів на роль і місце духовенства у соціальному середовищі. Вже на засіданні 22 червня вищезгадана комісія Передсоборного зібрання напрацювала рекомендації для діяльності священників. Так, зазначалось, що духовенство повинне з відома вищої церковної влади брати участь у громадському житті для християнізації суспільства [Работы 6-й (по делам духовенства) комиссии Предсоборного собрания // Воскресное чтение. – 1934. – № 19. – 13 мая.].

Вливання стороннього елемента у волинську духовну верству мало власні негативні наслідки. Не усі нові священники відповідали вимогам, які ставили перед ними умови пастирського служіння. У с.

Борохів Луцького повіту настоятелем трудився о. Неізнаний, колишній офіцер царської армії. Несумлінне ставлення до службових обов'язків, лихослів'я та носіння зброї, навіть у храмі, спровокували конфлікт з парафіянами. За лайку священика ув'язнили на два тижні, однак це не виправило ситуації. Тоді влітку 1933 р. громада не пустила священика в церкву. Отець Неізнаний у відповідь з допомогою дяка та кількох прихильників зняв замок із церкви. Наступного дня обурені люди зібрались для з'ясування справи. На хвилі високих емоцій отець вистрілював кілька разів у натовп і поранив селянина Семена Озюка [Савійський В. Неізнаний, що став «Ізнаним» (відомим), перед судом. – Священик – конфідент поліції (Від власного кореспондента) // Новий час. – 1933. – Ч. 187. – 24 серпня.]. Після цього священика побили до непритомності. На суді виявилось, що він є таємним агентом поліції.

На початку жовтня 1933 р. газета «Новий час» повідомляла про усунення о. Анастасія Павлюковського з посади настоятеля Троїцького собору у Луцьку. Причиною зміщення, за версією газетярів, стали фінансові махінації священика [Луцька хроніка. Зміна настоятеля (пароха) православного собору в Луцьку // Новий час. – 1933.– Ч. 218. – 2 жовтня. – С. 7].

Побутові реалії життя волинського духовенства породжували конфлікти і зумовлювали неадекватну поведінку. У серпні 1934 р. благочинний сьомої округи Крем'янецького повіту протоієрей Інокентій Карнковський передав парафію с. Борсуки о. Володимиру Зілітінкевичу. Попередній настоятель о. Дмитро Ящинський жодних перепон не здійснював, лише матушка Ящинська, не добираючи висловлювань, ображала благочинного і нового парафіяльного священика [АЛВСУ, Спр.734.]. Натомість про вимагання грошей за парафію писав 13 листопада 1934 р. о. Яків Ярошук у рапорті Волинській духовній консисторії. Він стверджував, що священик Білоцерківський запропонував 200 злотих благочинному о. Маркевичу за місце у Серничках, де служив о. Ярошук [АЛВСУ. Спр.230].

У той же час досвідчене духовенство давало приклад пастирської діяльності. У січні 1935 р. помер один із найбільш заслужених священиків Волині о. Модест Данкевич, настоятель церкви с. Залішани Сарненського повіту. Покійний священик практикував дієву християнізацію вірних і використовував для цього кожен зручну нагоду. Наприклад, він ішов до селян, котрі уночі пасли коней, і там у бесіді доводив безпідставність комунізму та його безсилля у боротьбі із релігією [Прот. П. К. Памяти верного друга и сопастыря, священника о. Модеста Данкевича // Воскресное чтение. – 1934. - № 17. – 8

сентября. – С. 219-220]. Священики-колеги не сприймали такої поведінки о. Данкевича і навіть засуджували за це його.

Критичний стан духовної верстви викликав занепокоєння серед громадськості. Активний просвітянський і церковний діяч того часу Іван Власовський у редакційній статті першого числа єпархіального двотижневика «Церква і нарід» 1935 р. писав, що нашою ціллю є співділання у піднесенні й оздоровленні релігійно-морального духу пастирства, оскільки поміж духовенством зустрічаємо надто багато ненормальностей і часто дуже сумних явищ [Редакційна стаття: Наші цілі // Церква і нарід. – 1935. – Ч. 1. – 15 березня. – С. 11-14.]. Свідченням цього стала справа о. Вдодович, настоятеля с. Спасів Здолбунівського повіту. Рівненський окружний суд після постанови Мізоцького гродського суду розглянув позов проти нього за розповсюдження старих чисел «Почаївського листка» антипольського та антикатолицького змісту [«Православний духовний - ворохобником» // Церква і нарід. – 1935. – Ч. 3-4. – 15-28 квітня. – С. 102-103.]. Під час розгляду справи священик заявив, що не знав про зміст видання. В іншому випадку дяк церкви с. Дерев'яне Клеванської гміни Роман Марчаковський через російські шовіністичні переконання протривав виконанню церковним хором віршів Кобзаря після панахиди по поету [ДАРО, Ф.479, Оп.2, Спр.1, Арк.8.]. Дяк не лише напружено поведився у церкві, але й ображав парафіян.

Високих пастирських якостей вимагала від священиків праця на кордоні католицького і православного світів – на Холмщині. Підкомісар слідчого уряду у Любліні Ф. Флоріан доповідав 16 серпня 1935 р. люблінському воєводському уряду про дії священика Миколи Квасневського. У середині липня прочани Володимирського повіту повертались із Турковицького монастиря. У с. Стрижів Томашівського повіту пілігримів зустріли місцеві православні із настоятелем о. Миколою, який у слові до вірних наголосив, що не може вільно промовляти, але з огляду на гоніння просить триматися віри [APL, UWL-WSP, Sygn.638, K.46.]. Окремі ж священики намагались пристосуватись до наявних умов існування. Отець Іван Панасюк для демонстрування лояльності обрав Товариство польських осадників Горохівського повіту. Саме воно 5 вересня 1935 р. направило листа воєводській раді осадників у Луцьку з проханням потурбуватись про залишення о. Панасюка у с. Холонів, оскільки він прихильний до польської влади і веде боротьбу із ворогами Польської держави [ДАВО, Ф.46, Оп.9, Спр.3032, Арк.2]. Про польське коріння заявляв заштатний священик Григорій Носальський [APL, UWL-WSP,

Sygn.685, K.50-51]. Влада вирішила таємно фінансово підтримувати о. Носальського і надала першу допомогу у розмірі 200 злотих.

Проявом корпоративної солідарності можемо вважати також ситуацію навколо конфлікту у середовищі корецького міського духовенства. На початку жовтня 1935 р. о. Сергій Барщевський просив редактора газети «Українська нива» не друкувати допис Степана Якимчука, бо вже й так багато помий вилито на духовенство православне, «це єсть наша особиста справа, котра полагодиться межі нами полюбовно» [ДАВО, Ф.199, Оп.2, Спр.1, Арк.106.]. Натомість, у вступному слові при відкритті Волинського єпархіального зібрання 12 лютого 1936 р. архієпископ Олексій (Громадський) наголосив, що для окремих пастирів сучасне місіонерське питання та національний інтерес є занадто високими і вони живуть окремим життям, а вірні ідуть своїм шляхом, відсутній взаємний моральний зв'язок [Слово владики Алексія, архієпископа Волинського і Крем'янецького при відкритті Волинського єпархіального зібрання 12 лютого 1936 р. // Церква і нарід. – 1936. – Ч. 6. – 15 лютого. – С. 95-99].

Реалії польської державності спонукали православних священників до все нових демонстрацій лояльності. На початку 1936 р. вона набула вияву у вигляді участі в інвестиційному займі. Волинська духовна консисторія внесла 2650 злотих, а від духовенства єпархії надійшло 19500 злотих. Правлячий архієрей Олексій (Громадський) підтримав Другу Річ Посполиту на 800 злотих [Церковное обозрение. Участие Православной церкви в Инвестиционном займе // Воскресное чтение. – 1936. - № 9. – 1 марта. – С. 140]. Загалом же православна Варшавська митрополія пожертвувала 118450 злотих. Знаходились і такі іереї, котрі погоджувались на впровадження польської мови у богослужіння з метою лише отримання дивідендів від влади [APL, UWL-WSP, Sygn.708, K.234-235]. Священики о. Федорович з Подгорець та о. Артецький з Шиховець Грубешівського повіту у березні 1936 р. відслужили панахиди по маршалу Пілсудському польською мовою. Вони лише двоє із усіх священників повіту задекларували лояльність режимові. Повітова влада оцінила крок і запропонувала воєводському уряду збільшити іереям розмір місячної дотації та з часом лобювати призначення на кращу парафію. Натомість, у запалі заподатливості перед владою благочинний о. Володимир Матвійчук підробив підписи священників і дияконів Білгорайського повіту під Актом пам'яті маршалу Пілсудському. Повітовий староста пояснював такий вчинок бажанням благочинного зміцнити власне становище та розвіяти в очах влади безпідставні

звинувачення в українському націоналізмі [APL, UWL-WSP, Sygn.708, K.215].

Стійкість же у поглядах іноді коштувала священикам надто дорогого. У день Першого травня 1936 р. у селах Листвин і Білобережжя Варковицької гміни Дубенського повіту місцеві комуністи організували нелегальні зібрання. Настоятель парафії о. М. Покровський дізнався про мету демонстрації і комуністи побили кийками священика. До Варкович демонстранти не дійшли, їх зупинили поліцейські, котрі відкрили вогонь і вбили Олександра та Мефодія Вінюків з Білобережжя [Z kraju Dubno // Głos Wołynia. – 1936. - № 2. – 11 paǔdziernika. – S. 5].

Турботою про колишніх колег та рідних дітей були зумовлені протекціоністські кроки владики Полікарпа (Сікорського) та протопресвітера Павла Пащевського. Сьомого липня 1936 р. вікарій Луцький Полікарп просив Українську парламентарну репрезентацію Волині влаштувати колишнього уенерівця Отченаша [ДАВО, Ф.60, Оп.1, Спр.5, Арк.106.], а протопресвітер Пащевський звертався 10 вересня до посла Сергія Тимошенка за допомогою у зарахуванні його сина в митрополитальний інтернат, що суттєво зменшило б матеріальні витрати сім'ї [ДАВО, Ф.60, Оп.1, Спр.5, Арк.72.].

Маргінальним явищем корпоративної свідомості волинського духовенства стала наявність серед духовних осіб аферистів. У липні 1937 р. митрополит Литовський Єлевферій рукоположив в іереї Якова Кравчука. Останній був відомий тим, що деякий час трудився в інтернаті для православних студентів-богословів у Варшаві. Після Різдва 1927 р. він несподівано зник, а згодом виявилось, що о. Кравчук викрав бланки документів університету, підробив посвідчення, з якими намагався потрапити у Львівський університет. Далі аферист видавав себе за позбавленого сану православного священика і перейшов у юрисдикцію Римо-католицької Церкви. Невдовзі і там Кравчука чекала неприємність – за привласнення документів і фінансові зловживання був заарештований і отримав у жовтні 1931 р. 10 місяців в'язниці. Після подорожей Чехословаччиною, Італією та Францією Я. Кравчук опинився у Ковно у митрополита Єлевферія, з рук якого отримав сан іерея [Предостережение // Слово. – 1938. - № 3(436). – 16 января. – С.1]. Влітку 1937 р. о. Яків Кравчук просив митрополита Діонісія призначити його священиком православної церкви у Парижі.

На початку січня 1938 р. секретар Волинської духовної консисторії Іван Власовський у листі Українській парламентарній репрезентації Волині критикував православне духовенство краю, котре на 75 % не відповідало передовому світогляду [ДАВО, Ф.60, Оп.1,

Спр.1, Арк.100-101]. Ревіндикаційна кампанія польської влади і католицького кліру у кінці 30-х рр.м.ст. спонукала православних священиків переглянути ставлення до церковно-громадських організацій, створених українськими угодовцями. У лютому 1938 р. лави Товариства Петра Могили поповнили о. Сергій Барщевський, о. Аполлон Костецький, о. Вассіян Лопухович та інші [Прийнято в Товариство Петра Могили // Шлях. – 1938. - № 1(9). – січень. – С. 21].

Однак і в умовах репресій з боку влади з'являлись бажаючі виторгувати кращі умови існування. Отець Іван Панчук, який мав негативну оцінку в очах польського режиму за антисанітарію, порушення громадського спокою та зв'язок із КПЗУ, 8 липня 1938 р. у листі волинському воєводі Гавке-Новаку у запевняв у лояльності до Речі Посполитої [ДАВО, Ф.46, Оп.9, Спр.3032, Арк.18]. У березні 1939 р. він доніс луцькому повітовому старості на єпископа Полікарпа (Сікорського) за його деросіянізаційну позицію.

Отже, протягом міжвоєнного періоду православне духовенство Волині зберігало низку консервативних рис корпоративної свідомості, котрі були привиті йому царською владою. Значна частина священиків негативно ставилась до українських національних прагнень пастви і брутально їх нехтувала. Російський шовінізм та русофільство ставали причиною конфліктів, порушення священиками церковної субординації, пастирської присяги, навіть принципів християнської моралі. Політизація призначення священика російським режимом призвела до перекосів у формуванні персонального складу духовенства, котре у 20 – 30-х рр. минулого століття ставило мирські пріоритети вище духовних. Також виразною виявилась меркантилізація свідомості багатьох ієреїв, пристосування до політичних реалій і, як наслідок, моральна деградація. Ситуація змінилась у 30-х рр. м. ст., коли нове покоління священиків поповнило верству духовенства. Воно та кращі представники стану не лише зберегли позитивне ментальне поле, але й зміцнили його. Недоторканою протягом розглядуваного періоду залишалась корпоративна солідарність.